

УДК 339.9.012:631.145:330.342.3

ББК 65.6

Губенко В.І.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ Й АПК

Білоцерківський національний
аграрний університет,
Міністерство аграрної політики України
09117, м. Біла Церква,
Київська область,
площа Соборна, 8/1,
тел./факс: 0446353014

Анотація. Здійснено аналіз виробництва валової продукції України й АПК за 2006–2008 рр. і її окремих груп за 1990–2008 рр., взаємозалежностей виробництва, експорту, імпорту та внутрішніх балансів основних видів харчових продуктів; динаміки й структури експорту та зовнішньо-торговельного обігу за 2000–2009 рр. Установлено динаміку змін у регіональній структурі зовнішньоекономічних відносин АПК з країнами СНД, ЄС та іншими країнами світу за 2007–2008 рр. і 4 міс. 2008–2009 рр. Доведено, що АПК України в умовах кризи є єдиною галуззю національної економіки, яка забезпечила вагоме зростання експорту й додатного зовнішньоторговельного сальдо у 2008–2009 рр., темпи зростання яких у 5 разів перевищують темпи виробництва й у 1,4 раза – загальносвітові тенденції. Викладено пріоритети переорієнтування економіки галузі та теоретико-методичні аспекти здобуття конкурентних переваг в умовах кризових явищ.

Ключові слова: експорт, імпорт, сальдо, конкурентоспроможність, безпека, виробництво, криза, якість.

Annotation. We have made analysis of Ukraine and AIC national produce in 2006–2008 and some of its groups in 1990–2008, correlation of production, export, import and internal balances of main food products, dynamics and structure of export and foreign trade circulation in 2000–2009. We have find out the changes dynamics in the regional structure of AIC Foreign Affairs with the countries of Commonwealth of Independent States, EU and other countries in 2007–2008 and four months of 2009. It has been proved that AIC of Ukraine in the crisis is the only branch of the national economics which would provide a considerable growth of export and sufficient foreign trade balance in 2008–2009 whose growth temps 5 tomes exceed temps of growth and 1.4 times exceed the world tendencies. There have been highlighted priorities of reorientation of Economics and theoretical methodical aspects of gaining competitiveness advantages under the crisis phenomena.

Key words: export, import, balance, security, production, crisis, quality.

Вступ. Як свідчать результати діяльності сільського господарства України й особливо галузі рослинництва у 2008 р., країна має значні можливості розвитку аграрного виробництва, перетворення його на високоефективний експортоспроможний сектор економіки та забезпечення продовольчої безпеки. Фінансова криза, найболючіше вдаривши по металургійному та хімічному комплексах і доходах населення, пригнічує інвестиційну діяльність, посилює тиск на бюджетну сферу. Нарощуючи розміри негативного зовнішньоторговельного сальдо, яке у 2008 р. склало 18532 млн дол. США, за 3 міс. 2009 р. цей розрив між експортом та імпортом додатково ще зріс більше ніж на 1 млрд дол. США, що в майбутньому призведе до значних втрат Україною зовнішніх ринків, зниження доходів у бюджет від зовнішньоекономічних торгових операцій. Ме-

талургійна й хімічна промисловість уже втратила значну частину своїх зовнішніх і навіть внутрішнього ринків, тому відновитися їм найближчим часом буде неможливо без переорієнтування фінансової стратегії країни, яка сьогодні спрямована на підтримку банківського сектора економіки.

На нашу думку, щоб не довести економіку країни до “точки неповернення”, необхідно, у першу чергу, визначитися з природою кризи; в Україні – це криза платіжного балансу через величезний дефіцит загального торгового балансу, від’ємного зовнішньоторговельного сальдо, низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів на зовнішніх ринках і сировинний характер експорту усіх галузей вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Теоретичні й практичні аспекти функціонування економіки АПК в умовах кризових явищ і розробка конкурентної політики, здатної пом’якшити негативні наслідки впливу фінансової кризи, окреслення протиріч і суперечностей на зовнішніх ринках та аналіз динаміки виробництва основних видів продовольчих товарів, їх експорту, імпорту в розрізі основних економічних угруповань й окремих країн світу за 2000–2008 рр. і 4 міс. 2009 р., на підставі яких намітити методичні підходи щодо стратегії реструктуризації внутрішнього й зовнішнього продовольчих ринків, забезпечення продовольчої безпеки й захисту інтересів вітчизняного товаровиробника та розширення експортних можливостей галузі.

Матеріалами дослідження є наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених і практиків щодо проблеми розвитку виробництва й експорту продукції, статистичні щорічники України, моніторинги економічного та соціального розвитку підприємств і організацій АПК, звіти про стан зовнішньоекономічних відносин в Україні й АПК, експрес-бюлетені “Зовнішня торгівля товарами за 2000–2008 рр. і 4 міс. 2008–2009 рр.”.

У методиці дослідження враховано, що кожен фактор формується на засадах аналізу й синтезу, аналітичного передбачення процесів, сумісності їх елементів із законами ринкової економіки, конкуренції та її особливостей в умовах світових кризових процесів. Для реалізації поставлених завдань використані історико-економічний і логічний методи, метод наукової абстракцій та ін.

В Україні з усіх галузей економіки тільки агропромисловий комплекс, який у 1998–1999 рр. і у 2008–2009 рр. був останнім втягнутий у кризові процеси, має можливість першим вийти з кризи, незважаючи на величезні втрати від диспаритету цін на свою продукцію й продукцію для нього (до 160 млрд дол. США). Головним чинником стабілізації виробництва та зростання експорту продукції АПК має бути система випереджувальних заходів відносно процесів, що відбуватимуться в післякризовий період на світовому ринку та в Україні, головним з яких і довготерміновим буде зростання попиту на продукти харчування й глобальне перманентне підвищення цін на них, виходячи з наявних світових тенденцій зменшення виробництва зерна та інших продуктів і чотириразового в останнє десятиріччя перевищення темпів зростання глобального зовнішньоторговельного обігу над темпами зростання виробництва продуктів харчування.

Агропромисловий комплекс в останні роки стає предметом високої економічної активності, економічна політика країни дедалі більше повертається до потреб галузі, що потребує реструктуризації внутрішнього й зовнішнього продовольчих ринків у зв’язку з поглибленням співпраці України з країнами СНД, ЄС та іншими країнами світу в питаннях модернізації й розвитку АПК (табл. 2, 3).

Значний вплив на розвиток зовнішньоторговельних відносин АПК України має рівень цін в Україні й країнах-партнерах, тому реструктуризація зовнішнього та внутрішнього продовольчих ринків вимагає встановлення середньої ринкової ціни, що формується на території України й країн-партнерів по торгівлі. Це приведе до того, що

вітчизняні підприємства харчової промисловості конкуруватимуть, вишукуючи внутрішні резерви для створення конкурентоспроможної продукції.

Першочергового значення в конкурентній боротьбі набуває забезпечення якості й безпеки харчових продуктів. У більшості країн – партнерів України з торгівлі харчовими продуктами застосовуються сучасні методи менеджменту за вимогами стандартів серії ISO 9000 і безпеки на основі принципів системи НАССР, але в Україні законодавством не врегульовано питання надання пільг товаровиробникам, які впроваджують названі системи, що створює ситуацію, у якій значна частина підприємств не зможе впровадити зазначену вище систему й вони не будуть конкурентоспроможними на зовнішніх ринках [1, с.58]. Невирішеним також є створення національної нормативної документації, гармонізованої з європейськими та міжнародними стандартами. Крім того, недосконалість системи захисту внутрішнього продовольчого ринку нестандартними методами, до яких належить технічне регулювання, що застосовується в країнах ЄС, призводить до зниження конкурентоспроможності продукції харчової промисловості як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку.

Забезпечення конкурентних переваг вітчизняної продукції на зовнішніх і внутрішньому ринках викликає необхідність внесення змін в аграрну політику щодо розширення кількості зовнішніх ринків, реструктуризацію та активізацію інвестиційних процесів [2, с.8].

Основою внутрішнього аграрного ринку є виробництво сільськогосподарської продукції вітчизняними товаровиробниками, яке формує продовольчу безпеку країни, що передбачає захищеність життєво важливих інтересів громадян, за якої держава гарантує фізичну й економічну доступність до життєво важливих якісних і безпечних продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення й забезпечує продовольчу незалежність держави [3, с.13].

Результати. Вирішення викладеного завдання можливе лише за умови створення адекватного ринковим умовам економічного механізму господарювання в АПК [4, с.50]. Розвиток внутрішнього продовольчого ринку тільки внаслідок зростання виробництва вітчизняних товарів не дасть бажаних результатів у зв'язку з тим, що Україна, ставши членом СОТ, активізуватиме розвиток зовнішньоекономічних відносин за допомогою стратегічної структурної перебудови й удосконалення механізму регулювання.

Світова криза як зовнішній чинник суттєво вплинула на українську економіку, спровокувавши проблеми, що виштовхнули країну на 56 (передостаннє) місце в рейтингу конкурентоспроможності країн світу за 2009 р., який здійснював Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD Lausanne) [5, с.9]. Але ще з докризових часів економічного зростання Україна демонструвала в рейтингу 54 місце у 2008 р. і 56 з 57 місця у 2009 р. Серед критичних відставань України тільки у 2009 р. з'явилися нестійкість економіки до економічних циклів – останнє місце; негативний вплив обмінного курсу на конкурентоспроможність підприємств – передостаннє місце та негативний вплив політики Нацбанку на економічний розвиток – передостаннє місце.

Спостерігається також надзвичайно небезпечна тенденція – тупцювання економіки країни на останніх і передостанніх місцях у підгрупах показників, що є ключовими в конкурентоспроможності, – це “Інституційні рамки”, “Бізнес-законодавство” та “Фінанси” [5, с.9].

За останні 9 років (2000–2008 рр.) Україна за темпами міжнародної торгівлі товарами та послугами перевищила світові тенденції: зовнішньоторговельний обіг товарами за цей період зріс більше ніж у 5 разів, з них експорт – у 4,61 раза. При цьому зовнішньоторговельне сальдо України, починаючи з 2004 р., є від'ємним і склало у 2008 р.

18532 млн дол. США, або зросло порівняно з 2000 і 2007 рр. на 17916 і 7110 млн дол. США відповідно, що й стало однією з причин кризи в економіці (табл. 1).

ВВП АПК України за 2006–2008 рр. зріс на 36,8% і склав у 2008 р. 132,9 млрд грн, а порівняно з 2007 р. зріс на 17,5%.

Агропромисловий комплекс України є експортоорієнтованою галуззю, питома вага його експорту у 2008 р. склала 47% до ВВП і займає за цим показником третє місце в країнах Європи після Франції й Німеччини, у яких експорт продукції галузі складає 55 і 50% від ВВП відповідно.

Критерії, які необхідно враховувати в умовах кризових процесів, прогножуючи можливі втрати й здобутки в ході здійснення зовнішньоторговельних відносин, є співвідношення між експортом та імпортом товарів і коефіцієнтом покриття, які у 2008 р. в економіці України були від'ємними й склали, відповідно, 1,22 і 0,82; по АПК співвідношення експорт–імпорт у 2008 р. склало 2,68, коефіцієнт покриття – 1,67. За всю новітню історію України (1991–2008 рр.) зовнішньоторговельне сальдо АПК завжди було додатним, що є свідченням експортної орієнтації галузі у світовий економічний простір.

За 2000–2008 рр. зовнішньоторговельний обіг продукції галузі АПК зріс у 7 разів, з них експорт – у 7,13 раза, зовнішньоторговельне сальдо збільшилось у 7,7 раза. За досліджуваний період експорт зерна зріс у 12 разів – від 1330 тис. тонн у 2000 р. до 16136 тис. тонн (табл. 1) у 2008 р., що складає 32,82% всього експорту АПК. Питома вага експорту зернових злаків у виробництві зросла з 5,4% у 2000 р. до 30% у 2008 р. Виробництво насіння олійних за наведені роки збільшилось у 2,67 раза і склало у 2008 р. 9,4 млн тонн, експорт насіння зріс у 2,97 раза й склав у 2008 р. 2,71 млн тонн, що дорівнює 12,32% у структурі експорту АПК. Традиційно значна частка експорту у 2008 р. припадає на олію – 1,6 млн тонн, або зросла порівняно з 2007 р. на 12,3% у вартісному еквіваленті та зменшилася на 25,67% порівняно з 2007 р. у кількісному виразі (на 546 тис. тонн). Порівняно з 2000 р. експорт олії зріс у кількісному показнику у 2,71 раза, у вартісному – у 8,05 раза (з 236 до 1900 тис. дол. США).

Виробництво цукру в Україні у 2008 р. знизилось порівняно з 2000 р. на 11,3% (208 тис. тонн) і порівняно з 2007 р. – на 15,8% (295 тис. тонн), питома вага його експорту у виробництві склала біля 3% порівняно з 18% у 2008 р.

Виробництво молока знизилось на 7,4 та 4% у 2008 р. порівняно з 2000 і 2007 рр., експорт молокопродукції зріс відповідно в 1,91 й 1,08 раза.

Виробництво м'яса у 2008 р. порівняно з 2000 р. зросло на 9,6% та знизилось на 1,6% відносно 2007 р. Імпорт м'яса і м'ясопродуктів у 2008 р. зріс порівняно з 2000 р. у 23,1 раза й відносно 2007 р. – у 2,46 раза. У 2008 р. імпортовано м'яса й м'ясопродуктів 512 тис. тонн на суму 843,7 млн дол. США за ціною 1647 дол. США за тонну. У структурі спожитих в Україні м'яса й м'ясопродуктів питома вага імпорту складає 21,6%, що загрожує продовольчій безпеці країни щодо цього виду продукції.

Внутрішні баланси таких видів харчових продуктів, як зерно, насіння олійних культур, м'яса й м'ясопродуктів у 2008 р. порівняно з 2000 і 2007 рр. збільшились відповідно на 54,3 і 45,5%; насіння олійних культур – у 2,56 і 1,66 раза; м'яса й м'ясопродуктів – на 51,2 і 14,3% і знизилися щодо: цукру на 11,7% (169 тис. тонн) та 15,6% (209 тис. тонн); молокопродуктів – на 7,9 і 4,2%. Для України надзвичайно важливо в умовах кризи досягти сталих глобальних конкурентних позицій в АПК у зв'язку з необхідністю фінансування імпорту енергоносіїв та інших стратегічних ресурсів. Крім того, у структурі імпортованих товарів у 2008 р. продовжували зростати об'єми олії, цукру, м'яса, що склало відповідно 464; 84; 512 тис. тонн або перевищило рівень 2007 р. в 1,19; 4,44; 2,46 раза.

Виробництво, ЗТО, експорт, імпорт і внутрішні баланси основних харчових продуктів

(млн дол США, тис. т)

Показники	2000 р.	2003 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % (+, -) до:	
						2000 р.	2007 р.
ЗТО України	29484	46087	70364	109918	148668	504,0	135,2
у т. ч. АПК у структур. ЗТО України, %	2576 8,74	5284,4 11,6	7538,8 10,8	11150 10,0	18045 12,1	700,5 3,36	161,8 2,1
експорт, усього	14572	23067	34228	49248	67021	460,6	1356,1
у т. ч. АПК у структур. експ. України, %	1581,9 10,85	2994,5 13,0	4668,8 13,6	6797 13,8	11285 16,9	713,3 6,05	166,0 3,1
зовн. торгов. сальдо, усього у т. ч. АПК	616 587,4	47 704,5	-1908 1798,7	-11422 2445	-18532 4526	-17916 7710	7110 185
зерно: вир-во експорт	24454 1330	20234 3861	38016 12600	29300 4207	53300 16136	218 1213	182 383,5
питома вага, %, у: вир-ві експорті	5,4 7,8	19,1 13,4	33,1 29,6	14,3 11,2	30 32,8	24,6 25	15,7 21,6
внутр. баланс	24164	16895	25636	25620	37279	13115	11659
насіння олійних: вир-во експорт	3521 913	4254 980,3	5596 480	6000 1640	9400 2710	267 296,8	156,7 165,2
питома вага, %, у: вир-ві експорті	25,9 9,48	23,0 8,06	8,6 2,5	27,3 9,25	28,83 12,32	2,93 2,84	1,53 3,1
внутрішній баланс	437	320,4	705	776	1286	294,2	510
цукор: вир-во експорт	1780 320	2486 722	2140 320	1867 68,9	1572 45	-208 -275	-295 -23,9
питома вага, %, у: вир-ві експорті	18 6,7	29 6,65	15 2,4	3,7 2,3	2,98 2,5	-15,02 -4,2	-0,72 0,2
внутрішній баланс	1780	3321	2050	1820	1611	-169	-209
молоко: вир-во експорт	12700 101	13700 155,4	13700 253	12250 178	11762 192,7	92,6 190,8	96,0 108,2
питома вага, %, у: вир-ві експорті	0,79 8,68	1,13 8,16	1,85 11,7	1,45 8,7	1,64 0,72	0,85 -7,96	0,19 -7,98
внутрішній баланс	12607	13569	13480	12122	11613	92,1	95,8
м'ясо: вир-во експорт	1660 151,3	1725 164,6	1600 56	1850 40,1	1820 25,4	109,6 -131,9	98,4 -15,4
питома вага, %, у: вир-ві експорті	9,1 12,3	9,5 2,3	3,5 3,3	2,16 1,6	1,39	-7,7	-0,77
Імпорт	22,3	52,6	261	208	512	2309	246
Питома вага імпорту у внутр. балансі	1,8	3,26	14,45	10,3	21,6	19,8	11,3
Внутрішній баланс	1525,0	1613	1805,0	2018,0	2306,7	151,2	114,3

Джерело: розраховано нами з використанням статистичних щорічників України, моніторин-гів економічного й соціального розвитку підприємств і організацій АПК, звітів про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2000–2008 рр.

За 2000–2008 рр. у регіональній структурі зовнішньоекономічних відносин між АПК та країнами СНД і ЄС відбулися значні зміни: зовнішньоторговельний обіг між АПК України й країнами СНД зріс за цей період в 1,91 раза й склав у 2008 р. 4915 млн дол. США, при цьому питома вага його знизилась із 38,3% у 2000 р. до 27% у 2008 р. Експорт України до країн СНД зріс у 2,47 раза – від 3803,7 до 1988 млн дол. США за зниження питомої ваги в експорті АПК з 50,8 до 29,2% у 2008 р. Частка Російської Федерації в структурі ЗТО АПК склала у 2008 р. 15%, у 2000 р. – 28,7% за абсолютного зростання експорту продукції АПК до Росії в 3,13 раза.

Таблиця 2

Зовнішньоекономічні відносини АПК України з країнами світу (2007–2008 рр.), млн дол. США

№ п/п	Країни	Експорт			Імпорт			Сальдо		Питома вага, %, 2008 р. у:		Місце в:	
		2007 р.	2008 р.	2008 до 2007, %	2007 р.	2008 р.	2008 до 2007, %	2007 р.	2008 р.	експорту	імпорту	експорту	імпорту
	Країни СНД	2717	3798	140	900	1117	124	1820	2681	33,6	20,7	1	2
1	у т. ч. Росія	1511	1988	132	640	788	123	871	1200	17,6	16,5	1	1
2	Казахстан	238	366	154	10	14	134	228	352	3,2	0,2	3	5
3	Білорусь	296	404	137	56	105	188	240	299	3,6	1,6	2	2
4	Азербайджан	103	183	177	7	14	186	96	169	1,6	0,2	4	6
5	Вірменія	72	97	135	13	18	145	59	79	0,9	0,9	5	3
6	Узбекистан	15	30	195	17	20	119	-2	10	0,3	0,3	6	4
	Країни ЄС	2076	3508	169	1569	2676	170	507	832	31,0	39,6	2	1
1	у т. ч. Франція	201	274	136	142	256	180	59	18	2,4	3,8	2	3
2	Нідерланди	262	574	219	174	293	169	88	281	5,1	4,3	1	2
3	Німеччина	127	174	137	371	577	155	-244	-403	1,5	8,5	4	1
4	Англія	103	105	102	45	83	185	58	22	0,9	1,2	5	5
					92	143	155	-31	-26	0,7	2,1	6	4
					33	74	223	-14	128	1,8	1,1	3	6
					459	862	188	211	874	11,4	12,7	3	3
1	у т. ч. США	19	26	135	237	447	189	-218	-312	0,23	6,6	5	1
2	Канада	1,5	2,2	153	21	38	181	-18,5	-36	0,02	0,6	7	6
3	Єгипет	225	396	176	32	51	161	193	345	3,5	0,75	2	5
4	Сауд. Аравія	349	660	189	2	75	3750	347	585	5,8	1,1	1	3
5	Індія	54	65	120	44	74	167	10	-9	0,6	1,1	4	4
6	Китай	30	22	72	119	172	144	-142	-122	0,2	2,5	6	2
7	Корея	1,4	116	8326	4	5	130	-3,6	111	0,1	0,1	3	7
	Усього	6797	11285	166	4353	6760	155	2445	4525	100	100	x	x

Зовнішньоторговельний обіг між АПК України та країнами ЄС за 2000–2008 рр. також зазнав суттєвих змін (табл. 2). Питома вага ЗТО АПК з країнами ЄС зросла від 23,4% у 2000 р. до 34% і склала у 2008 р. 6103 млн дол. США, що в 10,1 раза більше рівня 2000 р., при цьому експорт продукції АПК зріс від 338 до 1446 млн дол. США, або в 4,28 раза, імпорт, відповідно, з 267 до 2676 млн дол. США, або в 10 разів. Питома вага країн СНД в експорті АПК у 2008 р. склала 33,6% і зросла за 2008 р. порівняно з 2007 р. на 40%, імпорт зріс на 24% у 2008 р. порівняно з 2007р. і склав 20,7% в імпорті продукції галузі. Перше місце щодо експорту продукції галузі займають країни СНД (33,6%), друге – країни ЄС (31,0%). Стосовно імпорту на першому місці країни ЄС, на другому – СНД (табл. 2).

Із країн СНД найбільшу питому вагу щодо експорту та імпорту посідає Росія – відповідно 17,6 і 16,5%, Білорусь – 3,6 і 1,6%, Казахстан – 3,2 і 0,2%.

Серед країн ЄС щодо експорту продукції АПК перші місця посідають Нідерланди – 5,1%, Бельгія – 1,8; імпорту: Німеччина – 8,5%, Нідерланди – 4,3%.

Серед інших країн, наведених у табл. 2, високу питому вагу в експорті продукції АПК посідають Саудівська Аравія – 5,8%, Єгипет – 3,5, в імпорті: США – 6,6 і Китай – 2,5%.

Щодо країн, наведених у табл. 2, експорт продукції АПК у 2008 р. зріс порівняно з 2007 р. від 1064% (Бельгія) до 2% (Англія). Зменшення експорту спостерігається в КНР на 28%.

За 4 місяці 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. зовнішньоторговельний обіг АПК збільшився на 1,6%, з них експорт – на 18,3%, додатне зовнішньоторговельне сальдо зросло в 3,04 раза (табл. 3).

Таблиця 3

Тенденції розвитку зовнішньоторговельних відносин АПК України за 4 міс. 2008–2009 рр., млн дол. США

Країни	ЗТО	Імпорт	Експорт	Сальдо
Україна 2008 р.	4387,0	1999,0	2388,0	389,6
2009 р.	4459,0	1636,0	2823,0	1187,0
2009 р. % до 2008 р.	101,6	81,8	118,2	304,8
у т. ч. Франція 2008 р.	144,7	101,4	43,3	-58,1
2009 р.	124,4	46,9	77,6	30,7
Англія 2008 р.	68,8	27,7	41,1	13,4
2009 р.	43,6	15,9	27,7	11,8
Німеччина 2008 р.	169,6	145	24,6	-120,4
2009 р.	157,6	128,2	29,4	-98,8
Нідерланди 2008 р.	169,8	86,2	83,6	-2,6
2009 р.	108,6	60,8	47,8	-13,0
Бельгія 2008 р.	16,2	13,3	2,9	-10,4
2009 р.	50,2	18,0	32,2	14,2
Угорщина 2008 р.	65,9	51,0	14,9	-36,1
2009 р.	39,4	31,8	7,6	-24,2
Фінляндія 2008 р.	4,26	3,5	0,76	-2,74
2009 р.	3,74	2,9	0,84	-2,06

Джерело: розраховано нами з використанням звітів про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 4 міс. 2008–2009 рр.

Таким чином, АПК є єдиною галуззю економіки України, яка у 2009 р. збільшила свою експортну складову, знизила імпорт на 18,2%, що є виправданим і доцільним в умовах світових кризових процесів, та в три рази збільшила додатне зовнішньоторговельне сальдо за наведений період. За 4 місяці 2009 р. спостерігалось зростання експорту продукції АПК до Франції на 81%, Німеччини – на 19,5%, Бельгії – в 11 разів, Фінляндії – на 10%. Знизився експорт до Англії на 32,5%, Нідерландів – на 47%, Угорщини – на 49%. Додатне зовнішньоторговельне сальдо АПК у 2009 р. склало з Францією 30,7 млн дол. США, Англією – 11,8, Бельгією – 14,2 млн дол. США. Найбільше від’ємне зовнішньоторговельне сальдо за 4 міс. 2009 р. у торгівлі продукцією АПК спостерігалось з Німеччиною – 98,8 млн дол. США (табл. 3).

Аналіз виробництва основних харчових продуктів за 1990–2008 рр. (табл. 4) і факторів, що впливають на рівень їх виробництва, свідчить про зростання залежності внутрішнього ринку від імпорту м’яса і м’ясопродуктів – у 2008 р., їх імпорт в Україну склав 21,6% у структурі внутрішнього балансу й становив 512 тис. тонн.

Таблиця 4

Динаміка поголів’я худоби та виробництво основних видів продукції сільського господарства України (1990–2008 рр.), млн т, млн гол.

Показники	1990 р	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до:	
							1990 р.	2007 р.
Виробництво:								
зерно	51	33,9	24,5	38,0	29,3	53,3	106,7	181,9
буряк цукровий	44,3	29,6	13,2	15,5	17,1	13,7	30,9	80,1
насіння соняшнику	2,57	2,86	3,46	4,71	4,2	6,5	252,9	154,8
картопля	16,73	14,73	19,84	19,46	19,1	19,5	116,5	100,0
овочі	6,66	5,88	5,82	7,29	6,80	8	120	117,6
плоди, ягоди	2,9	1,9	1,45	1,69	1,5	1,5	52	100
виноград	0,84	0,46	0,51	0,44	0,40	0,415	49,4	94
м’ясо	4,36	2,29	1,66	1,60	1,85	1,82	41,7	98,3
молоко	24,5	17,3	12,7	13,7	12,3	11,762	48	95,6
яйця, млрд шт.	16,3	9,4	8,8	13,0	14,0	14,93	91,5	106,6
вовна (тис. т)	29,8	13,9	3,4	3,2	3,7	3,4	12,4	109
поголів’я ВРХ, усього	24,6	17,6	9,4	6,5	5,7	5,16	20,9	90,5
у т. ч. корови	8,4	7,5	5,0	3,6	3,1	2,92	34,8	94,2
свині	19,4	13,1	7,7	7,0	7,3	6,44	33,2	88,2
вівці	8,4	4,0	1,9	1,6	1,7	1,72	20,5	101
птиця	246	150	124	162	168	177	71,9	105,3

Джерело: розраховано нами з використанням статистичних щорічників України, моніторингові економічного й соціального розвитку підприємств та організацій АПК за 1990–2008 рр.

У 2008 р. вдруге за всю новітню історію України виробництво зерна злаків перевищило п’ятдесятимільйонний рубіж – у 1990 р. було вирощено 51 млн тонн, у 2008 р. – 53,3 млн тонн за урожайності 34,7 ц/га, що на 12,9 ц/га більше від рівня 2007 р. Порівняно з 2007 р. виробництво зерна збільшилося в 1,82 раза, що зумовлено як зростанням урожайності в 1,6 раза, так і площі їх збирання на 14%, або на 1,9 млн га.

Рекордним виявився 2008 р. і щодо виробництва насіння соняшнику – 6,5 млн тонн, що більше рівня 1990 р. у 2,53 раза за збільшення посівних площ та урожайності на 25% порівняно з 2007 р. У 2008 р. значно зросло виробництво насіння ріпаку – у 2,7 раза порівняно з 2007 р. і склало 2,9 млн тонн як за рахунок розширення в 1,7 раза посівних площ, так й урожайності в 1,6 раза, яка становила у 2008 р. 20,8 ц/га.

Ріст виробництва продукції рослинництва через збільшення площ посівів і підвищення врожайності пов'язаний з відносно високим рівнем конкурентоспроможності наведених видів продукції як на внутрішньому, так і, у першу чергу, на зовнішніх ринках; розширенням у 2008 р. кількості зовнішніх ринків цього виду продукції та підвищенням ефективності зовнішньоекономічних операцій.

Значне зниження виробництва й експорту за 1990–2008 рр. відбулося щодо цукрових буряків і цукру – 69% і в 7,5 раза відповідно та стосовно основних видів продукції тваринництва.

Так, у зв'язку із зниженням поголів'я великої рогатої худоби, з них корів, свиней та овець у 2008 р. порівняно з 1990 р. у 4,77; 2,88; 3,0; 4,88 раза виробництво м'яса, молока та вовни знизилось у 2,4; 2,08; 8,0 разів. В умовах кризи необхідно протистояти дестабілізації виробництва шляхом конкретних співвідношень між виробництвом, експортом та імпортом, що є необхідною умовою функціонування галузі в цих умовах.

Утрати та негативні наслідки під час виходу країни з кризи можливі внаслідок скорочення виробництва й низької конкурентоспроможності окремих видів продовольчих товарів.

Висновки. Установлено, що Україна має значні можливості розвитку аграрного виробництва й перетворення його на високоефективний експортоорієнтований висококонкурентоспроможний сектор економіки країни, здатний першим подолати кризу й стати локомотивом національної економіки за умови встановлення міжгалузевого паритету цін, концентрації фінансових ресурсів суб'єктів аграрного бізнесу й держбюджету. Доведено, що крім розширення зовнішніх ринків здійснюється лібералізація внутрішнього продовольчого ринку, яка активізує обсяги конкуруючого імпорту, і для підвищення рівня конкурентоспроможності українських харчових продуктів необхідне як нарощування виробництва, так і підвищення його ефективності й відповідності стандартам ISO 9000 та безпеки системи НАССР і вдосконаленої системи захисту внутрішнього продовольчого ринку за допомогою митного й технічного регулювання. Визначено, що значний вплив на подальший розвиток зовнішньоторговельних відносин АПК має рівень цін в Україні та країнах – партнерах, що вимагає в умовах реструктуризації внутрішнього й зовнішнього продовольчих ринків установлення середньої ринкової ціни, яка має формуватися на території України й країн – партнерів по торгівлі, що активізуватиме вітчизняні підприємства до пошуку внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності своєї продукції.

Досліджено, що за останні 9 років (2000–2008 рр.) Україна за темпами міжнародної торгівлі товарами й послугами перевищила світові тенденції, збільшивши об'єми зовнішньоторговельного обігу товарами в 5 разів, експорт – у 4,61 раза, при цьому з 2004 по 2008 рр. імпорт перевищував експорт. Це призвело до десятикратного за останні 4 роки зростання від'ємного зовнішньоторговельного сальдо (18532 млн дол. США), що є однією з причин руйнівних явищ в економіці. У результаті проведеного аналізу встановлено, що ВВП АПК України за 2006–2008 рр. зріс в 1,37 раза і склав у 2008 р. біля 132, 9 млрд грн, перевищивши рівень 2007 р. на 17,5%, при цьому експорт продукції галузі склав 47% ВВП з коефіцієнтом покриття 1,67. За 2000–2008 рр. ЗТО галузі зріс у 7 разів, експорт – у 7,13 і додатне зовнішньоторговельного сальдо – у 7,7 раза.

Визначено, що основними складовими експорту галузі у 2008 р. і за 4 міс. 2009 р. є зернові злаки, насіння олійних культур, олія, молокопродукти, які займають у загальній структурі експорту АПК відповідно 32,8%, 12,32%, 16,84%, 5,78% у 2008 р. і за 4 міс. 2009 р. зернові – 38,2%, олія – 18,6%, насіння олійних культур – 8,8%, молокопродукти – 3,5%, що в сумарному еквіваленті складає 69,1%.

Установлено, що в регіональній структурі зовнішньоторговельних відносин АПК з країнами СНД і ЄС відбулися суттєві зміни – ЗТО між країнами СНД і АПК знизився з 38,3% у 2000 р. до 27% у 2008 р. за абсолютного його зростання в 1,91 раза, при цьому експорт знизився з 50,8 до 24,2% за абсолютного збільшення у 2,47 раза, у тому числі частка Російської Федерації за цей період у структурі ЗТО знизилась із 28,7% до 15% за абсолютного зростання експорту продукції АПК до Російської Федерації у 3,13 раза. Питома вага ЗТО між країнами ЄС і АПК зросла від 23,4 до 34%, при цьому експорт АПК – у 4,28 раза. Щодо експорту продукції АПК найвищу питому вагу займають країни СНД – 33,6%, країни ЄС – 31%.

Доведено, що АПК в умовах кризових явищ 2008–2009 рр., на відміну від інших галузей економіки України, збільшив експорт і зовнішньоторговельне сальдо у 2008 р. порівняно з 2007 р. в 1,66 та 1,82 раза відповідно і за 4 міс. 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. – експорт в 1,18 раза, сальдо – у 3,04 раза.

Досліджено, що темпи зростання експорту харчових продуктів України у 5 разів перевищують темпи зростання виробництва, що в 1,4 раза перевищує загальносвітові тенденції, тому для недопущення дестабілізації виробництва доцільно оптимізувати співвідношення між експортом та імпортом, особливо щодо м'яса й м'ясопродуктів.

У подальших дослідженнях доцільно проаналізувати ефективність розширення зовнішніх ринків, що намітилося у 2008–2009 рр.

1. Парламентський вимір європейської інтеграції. – К. : Нора–Прінкт, 2005. – 104 с.
2. Школьний О. О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : монографія / О. О. Школьний. – Умань, 2007. – 306 с.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року : постанова КМУ від 19.09.2007 р. № 1158-К, 2007. – 33 с.
4. Зубець М. В. Розвивати внутрішній аграрний ринок / М. В. Зубець // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 50.
5. Палій Н. Прогресія регресу, або Хто винен в українській кризі / Наталія Палій // Дзеркало тижня. – 2009. – 30 травня. – № 19 (747).
6. Звіти про стан зовнішньоекономічних відносин у системі агропромислового комплексу України за 2000–2008 рр. і 4 міс. 2007–2008 рр.
7. Моніторинги економічного і соціального розвитку підприємств і організацій АПК за 2000–2008 рр., 4 міс. 2008–2009 рр.